

Nyt fra Sprognævnet

2002/1 marts

Indhold

Artikler

- [Fremtidens danskfag](#)
- [Sprog og tekster - alfabetisk](#)

Bøger

- ["Vejledning i retskrivning af vejnavne"](#)
 - [Engelsk i dansk](#)
-

Fremtidens danskfag

Af Ole Ravnholt

En arbejdsgruppe om "Fremtidens danskfag", nedsat af Undervisningsministeriet, har spurgt en række faglige og faglig-pædagogiske institutioner om hvilke sprogpolitiske præmisser man efter deres mening kunne lægge til grund for arbejdet med fremtidens danskfag. Det følgende svar har været drøftet i Sprognævnets arbejdsudvalg.

Sprogpolitiske udgangspunkter for arbejdet med fremtidens danskfag

Det bør være et væsentligt sprogpolitisk mål at dansk bliver ved at være et samfundsbærende og komplet sprog der uden begrænsninger kan anvendes inden for alle områder i samfundet. Det bør også være et væsentligt mål at alle der bor i Danmark, skal kunne tale, skrive og forstå dansk på et niveau der ikke begrænser deres deltagelse i samfundslivet.

Dansk - et komplet sprog

Det danske sprog har en lang, ubrudt skriftlig tradition, og det har siden 1700-tallet været et komplet, samfundsbærende sprog, dvs. at det har været anvendt inden for alle områder i samfundet: administration, politik, kirke, retsvæsen, massemedier, undervisning og uddannelse, litteratur osv., i videnskaberne dog først fra midten af 1800-tallet, hvor det afløste latin.

Som følge af internationaliseringen er denne status ikke længere en selvfølge. Andre sprog,

primært engelsk, er blevet mulige alternativer til dansk inden for en lang række samfundsområder, især i videnskaberne, i de højteknologiske virksomheder og i virksomheder med mange internationale kontakter og samarbejdspartnere, men på lidt længere sigt kan en lignende udvikling også tænkes inden for politiske og administrative områder.

Derfor er det vigtigt at være opmærksom på at det danske sprogs muligheder for at udvikle sig og optage påvirkninger fra andre sprog holdes ved lige, sådan at dansk også kan anvendes inden for de områder af samfundet der udvikler sig hurtigst, og hvor påvirkningen fra andre sprog er kraftigst. I denne sammenhæng er der god grund til pege på den sproglige, videnskabelige og kulturelle resurse som det nordiske sprogsamfund udgør.

Det bør sikres at undervisningen på danske uddannelsesinstitutioner på alle niveauer fortrinsvis gives på dansk, og at underviserne behersker dansk tilstrækkelig godt til at dette er muligt. Det vil medvirke væsentligt til at der udvikles et anvendeligt dansk begrebsapparat inden for alle områder, og et sådant begrebsapparat er vigtigt, både for at fagene kan formidles i offentligheden og i undervisningen på lavere niveauer i uddannelsessystemet, og for at de studerende kan tilegne sig fagenes internationale terminologi.

Sproglig bevidsthed og kreativitet

Fremtidens danskfag bør bidrage til at styrke det danske sprog ved at udvikle en høj grad af sproglig bevidsthed og kreativitet hos elever og studerende. Sproglig bevidsthed og kreativitet er blandt de vigtigste forudsætninger for at sprogbrugerne kan forholde sig kritisk og udogmatisk til sproglige påvirkninger udefra, i dag især fra engelsk.

Sådanne påvirkninger hverken kan eller bør undgås, for en sprogligt kreativ modtagelse og tilpasning af dem er en forudsætning for at det danske sprog kan udvikle sig og bruges i fremtiden, også inden for de samfundsområder hvor den primære udvikling foregår andre steder i verden end her, og hvor det derfor ikke på forhånd er givet at der findes et anvendeligt dansk.

Det er vigtigt at være opmærksom på at en god og bevidst beherskelse af modersmålet normalt regnes for at være en af de vigtige forudsætninger for at man kan lære andre sprog godt. For størstedelen af befolkningen er beherskelsen af dansk derfor et nødvendigt grundlag for den tilegnelse af engelsk og andre fremmedsprog der også vil være nødvendig for at kunne klare sig i og bidrage til fremtidens samfund. For at imødekomme anbefalinger fra EU om at alle EU-borgere skal kunne mindst to fællesskabssprog foruden deres modersmål, bør det sikres at alle elever også i fremtiden tilbydes undervisning i mindst to moderne fremmedsprog.

Dansk som andetsprog

Ca. 5 % af den danske befolkning har ikke dansk som modersmål. Der er ikke noget der tyder på at det er eller vil kunne blive et problem for det danske sprogs status som samfundsbærende og komplet sprog, men det indebærer en vis risiko for at grupper af befolkningen kan blive sat uden for den samfundsmæssige udvikling, bl.a. fordi de ikke

behersker dansk tilstrækkelig godt til at kunne deltage, og den risiko bør fremtidens danskfag medvirke til at begrænse.

Det vil stille særlige krav, til undervisningen i dansk som andetsprog og til den almindelige danskundervisning, men naturligvis også til undervisningen i andre fag og til andre sektorer i det danske samfund. Det vil være nødvendigt at satse på at udvikle undervisningen i dansk som andetsprog og som fremmedsprog, og også i denne sammenhæng er det vigtigt at være opmærksom på at et bevidst forhold til modersmålet, som altså ikke nødvendigvis er dansk, er en vigtig forudsætning for at lære andre sprog, herunder dansk, godt.

Kravene til fremtidens danskfag

En række internationale læseundersøgelser konkluderede i begyndelsen af 1990'erne at danske skoleelever lærte at læse senere, og at de læste langsommere end elever i en række af de lande der blev sammenlignet med, men til gengæld også at de ældre elever læste med større forståelse end deres jævnaldrende mange steder i udlandet. Disse undersøgelser blev anledning til en særlig indsats på læseområdet, for undervisningen i en række fag forudsætter at eleverne fra tredje klasse kan tilegne sig fagligt stof gennem læsning, og det viste sig at der var mange som ikke kunne det. Der findes også undersøgelser som viser at op mod 20 % af den danske befolkning har alvorlige læsevanskeligheder.

Der findes ikke tilsvarende internationale undersøgelser (eller nationale, for den sags skyld) af danske skoleelevers skrivefærdigheder. Men det er en almindelig erfaring, fx udtrykt i evalueringen af de videregående uddannelser i dansk/nordisk fra 1997 (se note), at en ret stor gruppe studerende på de videregående uddannelser har problemer med at formulere sig skriftligt på et niveau der svarer til de krav som uddannelsen stiller, og man må gå ud fra at de mange som har læsevanskeligheder, også har problemer med at skrive.

Procesorienteret skrivepædagogik har vundet frem i de seneste år, og det er godt, for der er ikke meget der tyder på at de traditionelle undervisningsmetoder hvor vejledningen tager form af rettelse af den færdigskrevne tekst, har den tilsigtede virkning.

Der er gode grunde til at fortsætte indsatsen for at udvikle undervisningen i læse- og skrivefærdigheder på alle niveauer i uddannelserne, for kravet om at kunne læse og skrive godt bliver stillet til stadig flere, og utilstrækkelige færdigheder vil blive en stadig større hindring for deltagelsen i samfundets liv, arbejdsmæssigt, politisk og kulturelt.

Fremtidens danskfag bør bidrage til at fremme elevernes forståelse for og viden om det danske sprogs opbygning, brug og betydning, bl.a. ved at give dem et elementært sprogvidenskabeligt begrebsapparat der gør det muligt at formulere og diskutere sproglige iagttagelser af tekst og tale. Undervisningen bør også omfatte det danske sprogs betydning og status i samfundet og den sproglige mangfoldighed der findes og udvikler sig i Danmark, herunder den kraftige påvirkning der udgår fra engelsksproget, dvs. amerikansk, kultur og sprog.

Sidst, men ikke mindst bør undervisningen i nabosprogene norsk og svensk styrkes, således at eleverne i praksis, ikke blot på papiret, bliver i stand til at forstå talt og skrevet norsk

og svensk. Det er ikke noget nyt mål, men i praksis har undervisningen i norsk og svensk sprog i mange år været prioriteret så lavt at målet ikke er blevet opfyldt. Det forudsætter en målrettet, men ret beskeden indsats at opfylde det, og gevinsten vil være dansksproget adgang til et sprogsamfund der omfatter 20 mio. mennesker, en stor udvidelse ikke bare af de sproglige resurser det danske sprogs udvikling kan trække på, men også af de kulturelle og videnskabelige muligheder der står til rådighed.

Dansklærerne og deres uddannelse

Det er vigtigt at være opmærksom på at de problemer der har vist sig, især med de skriftsproglige færdigheder, men i det hele taget med danskfagets sproglige sider, blandt andet udspringer af at mange dansklærere ikke er tilstrækkelig godt uddannede til at undervise i de sproglige aspekter af faget, og ikke i så høj grad af at læseplanerne for folkeskolen og gymnasiet ikke er gode nok, eller målene ikke tilstrækkelig klare. Der er langt større behov for en udvikling af skolens undervisningspraksis end for ændringer af regelgrundlaget, for det er først og fremmest i praksis at fagets sproglige aspekter er blevet skilt ud som et særskilt og lavt prioriteret område, men en eksplicitering af kravene i læseplanerne og en understregning af at sproget er en integreret del af fagets genstand, kunne godt medvirke til en styrkelse af fagets sproglige sider. Det er dog også betænkeligt at fagets timetal i folkeskolen stadig er meget lavt efter beskæringerne i begyndelsen af 70'erne.

Der er derfor et meget stort behov for at styrke de sproglige sider af danskfaget på læreruddannelserne, både på seminarierne og universiteterne og i efteruddannelsen af dansklærere, først og fremmest fordi god undervisning i sproglige færdigheder forudsætter at lærerne har et sprogligt analyseberedskab som sætter dem i stand til at forstå elevernes problemer med at læse og skrive, sådan at undervisning og vejledning kan blive langt mere målrettet end i dag, og det er langt fra alle dansklærere der har et sådant beredskab. I denne sammenhæng er der grund til at gøre opmærksom på det problematiske ved den kraftige beskæring af det samlede timetal til linjefaget dansk på lærerseminarierne med den seneste reform.

Den tidligere nævnte evaluering af danskuddannelserne på universiteterne gør opmærksom på at "antallet af fastansatte sproglærere [er] meget lavt, hvilket både nu og på længere sigt skaber problemer". Der er grund til at fastholde og styrke indsatsen for at forbedre og udbygge forskeruddannelsen og rekrutteringen af lærere med videnskabelige kvalifikationer i dansk sprog til de videregående uddannelser, både seminarier og universiteter, for det er en af forudsætningerne for at der for alvor kan tages fat på at udvikle fremtidens danskfag.

Note: Videregående uddannelser i dansk/nordisk, Evalueringscenteret, 1997.

Ole Ravnholt (f. 1948) er seniorforsker i Dansk Sprognævn, institutleder.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Sprog og tekster - alfabetisk

Af Jørn Lund

For lidt over 10 år siden overgik jeg fra en ansættelse som professor i dansk sprog til stillingen som chefredaktør for *Den Store Danske Encyklopædi*. Mange fortolkede det som udsprunget af et ønske om at prøve noget nyt og ganske anderledes. Ny var da også den organisatoriske og ledelsesmæssige opgave, jeg havde fået, men jeg oplevede i grunden ikke det nye arbejdsliv som et brud med det gamle. Grunden er den enkle, at der var så mange sproglige aktiviteter knyttet til den nye funktion. For det første er sproget det centrale udtryksmiddel i et referenceværk som en nationalencyklopædi. Mere end 80 procent af spaltepladsen er tekst; illustrationsprocenten er på ca. 18 i *Den Store Danske Encyklopædi*.

Værkets forgænger, *Salmonsens Konversationsleksikon*, blev til i en tid med andre stilidealer og andre fremstillingsformer. Sammenligner man en avis fra begyndelsen af 1900-tallet med én, der er 100 år senere, er det klart for enhver, at "den dannede almenhed" dengang var omgivet af et syntaktisk mere krævende skriftsprog. Det var for mig en uomgængelig nødvendighed at udvikle en ny leksikonprosa, som ikke hang fast i gamle traditioner. Medens det aldrig kan være meningen at undgå fagspecifikke gloser, så kan man gøre en indsats for at forklare dem, og det er både ønskeligt og muligt at gøre noget ved syntaksen.

De nyansatte redaktører modtog derfor på deres første arbejdsdag en skrivevejledning på ca. 40 sider med grammatiske og stilistiske overvejelser og med eksempler til skræk og advarsel, letgenkendelige for sprogfolk, men nyttige for mange andre. Der står fx på side 18:

Syntetiske konstruktioner kan man omskrive: "-- hans gennem talrige artikler og længere afhandlinger fastholdte og gennem årene stadig uddybede, af den østrigske læge Sigmund Freud inspirerede teorier". Det er bedre at skrive "Teorierne var inspireret af den østrigske læge Sigmund Freud; gennem årene uddybede han dem i artikler og afhandlinger--".

"Hans efter onkelens bortrejse til Amerika ganske uventede arv", "en i perioder særdeles smertefuld, undertiden næsten invaliderende under rejsen pådraget tropesygdom" er eksempler af samme art.

Definitioner som den flg. (vedr. *sport*) er heller ikke heldige i et leksikon. Den stammer fra Ordbog over det danske sprog:

--en (efter visse gældende regler udøvet, systematisk, men uden erhvervsmæssigt øjemed dreven, især i fri luft udført) virksomhed, der kræver et vist maal af legemlig anspændelse og færdighed, og som udøves med det formaal at skaffe udøveren den tilfredsstillende ell. lystfølelse, der ligger i at overvinde de med virksomhedens rette udførelse forbundne vanskeligheder, kappes med andre, overgaa dem i konkurrencer, især tillige: udvikle sin legemlige dygtighed, styrke, hurtighed, smidighed, sundhed; --"

Fagsprog og dagligsprog

Som nævnt viste syntaksen sig lettere at regulere end gloserne, hvad der hænger sammen med vor tids fagspecialisering. Alene antallet af forfattere taler sit tydelige sprog. Medens *Salmonsens Konversationsleksikon* fx kunne klare sig med et par håndfulde medicinske eksperter, måtte vi op på flere hundrede. Og sådan har det været hele vejen igennem. Det var ikke noget mål for os at have så mange forfattere som muligt, men når vi kom op på ca. 4.000, hang det blandt andet sammen med adskillige pasmeldinger. Langt de fleste ville gerne bidrage til værket, men var der en kollega, som på et enkelt område besad større sagkundskab, afstod man. Et felt som anæstesi kunne fx ikke dækkes af én ekspert.

Videnskabernes specialisering medfører et mere differentieret, varieret og varierende ordforråd; det kan ikke være anderledes. Dette ordforråd er i vore dage ofte engelskpåvirket, men gloserne er i vid udstrækning udviklet på grundlag af de klassiske sprog, latin og græsk. Da komponenterne i mange af ordene således er internationale, kan fagsprogsterminologien paradoksalt nok være lettere at gennemskue end den specialiserede og ofte uddancerede nationale terminologi. Men undertiden bruger de faglige miljøer fagterminologien på forskellig måde, og det medfører grænseproblemer.

Kemikeren og lægen vil ofte kalde det samme stof ved forskellige navne. Læger bruger fx ofte *kvælstofforilte* om det gode stof *lattergas*, og det kan vist få mange kemikere til at ryste på hovedet. Farmakologen insisterer på at skrive om virkningerne af *brintoverilte* og vil ikke vide af *hydrogenperoxid*. Her må man i udadvendt og mellemfaglig kommunikation ofte gå på listesko og vælge kompromiset, fx at skrive det alternative navn i parentes.

Terminologisk har vi stået i samme situation, som man har gjort i de norske og svenske nationalencyklopædier. Inden for de fleste fag er der i de skandinaviske sprog tradition for en vekselvirkning mellem hjemligt og fremmed. Ser vi fx på formidling af sprogvidenskab, pendles der mellem dansk og latin. *Vokaler* og *konsonanter* er ved at udkonkurrere *selvlyd* og *medlyd*, snart siges der *substantiv* og *subjekt*, snart *navneord* og *grundled*. *Syntaks* har nærmest fortrængt det lidt misvisende udtryk *ordføjningslære*, til gengæld har *genus* ikke haft held til at sejre over *køn*, ligesom *ental* og *flertal* står distancen i forhold til *singularis* og *pluralis*.

Inden for edb-området har dagligsproget på samme måde valgt en kombinationsløsning. Vi kan sidde foran en *skærm*, med et *tastatur*, *skrive ud* på en *printer*, vi kan *gemme* et dokument, vi kan betjene os af *skiftenøglen* eller *escapeknappen*, vi kan *delete* eller *slette*, vi kan tænde for *computeren* eller *pc'en* osv. Dansk, engelsk, klassisk terminologi i en særlig kombination -- med den usikkerhed, der ofte er karakteristisk for terminologien i den første fase, når den tager springet fra de lukkede cirkler til de mere åbne.

Encyklopædien har skullet foretage mange valg. Forfatterne er blevet rådspurgt, men har ikke altid fået det sidste ord. De er professionelle inden for deres fag, men jo ikke inden for terminologi, sprogvidenskab eller dansk - og slet ikke altid inden for formidling. I halvfjerdserne blev den lille elektroniske regnemaskine hver mands eje. På engelsk hedder den (*pocket*) *calculator*. Det har vi i dansk oversat til *lommeregner*. Det er da til at forstå. *Computeren* har vi derimod haft forskellige benævnelser for. *Datamaskine* kan bruges, men

mange forbinder dét med den tidlige generation af såkaldte elektronhjerner, med store skrumler, der tog stor lagerplads. *Datamat* er en tredje betegnelse; den tilskrives den danske datalog Peter Naur. Mange dataloger foretrækker betegnelsen *datamaskine*, men encyklopædien skriver *computer*.

Alle de tre ord er fremmedord i dansk. *Computer* og *data* har det til fælles, at ordene knytter sig til gamle latinske rødder, men på *computer* høres det, at engelsk er gennemgangssproget. Betegnelserne er blevet akklimatiseret, og de bøjes på dansk: *computer-computeren-computere, computerne*. Ikke noget med *computers*.

Afløsningsordet *brikker* for *chips* er heller aldrig rigtig slået an, og *hardware* og *software* har på det nærmeste udkonkurreret henholdsvis *maskinel* og *programmell*; og *harddisk* har sejret over *fast pladelager*. Hele feltet viser en blanding af hjemligt og fremmed, af kampen mellem normeringsforsøgene og de fri sproglige markedsmekanismer.

Encyklopædien vil give læserne svar, dér hvor de spørger. Første svar skal ikke være "du stiller et forkert spørgsmål". Sådant kan en henvisning til et andet opslagsord virke. Endnu værre er det, hvis der ikke står noget, dér hvor man søger svaret.

Vi har som nævnt valgt i almindelighed at bruge *computer, harddisk, chips* mv. Men det betyder ikke, at *data* eller sammensætninger hermed ikke forekommer; fx hedder en gren inden for sprogvidenskaben *datalingvistik*, og vi har stikord som *datakommunikation, datakriminalitet, datalogi, datamat* og *datalære*.

Sundhedsvidenskaberne

Inden for sundhedsvidenskaberne har der naturligvis også skullet træffes mange valg. Vi siger ikke længere *faldende syge*, men *epilepsi, kræft* konkurrerer med *cancer, ungdomssløvsind* er erstattet af *skizofreni* - og mange betegnelser har slet ikke noget dansk sidestykke. *Influenza* og *difteri(tis)* er fx indgået i dagligsproget uden noget hjemligt parallelord. Sukkersygespecialisten kan udmærket betjene sig af betegnelsen *diabetes*, for den er udbredt i dagligsproget. Derimod kan han ikke bruge ordet *pankreas* ukommenteret, men bør anvende det hjemlige ord med større aktionsradius *bugspytkirtel*.

Til konkurrencen mellem hjemlige og fremmede betegnelser knytter der sig ofte stilistiske og ideologiske forskelle. Næsten alle danske betegnelser for abort er belastet af bibetydninger, eller de er tunge og gammeldags: *fosterfordrivelse, svangerskabsafbrydelse* osv. Vi har valgt fremmedordet *abort* som opslagsord.

Hele tiden har der skullet træffes valg. Skulle *anæmi* eller *blodmangel* være opslagsord? Skulle man skrive om *angstdæmpende midler* under *a*, eller skulle de behandles under stikordet *psykofarmaka*? Skulle man vælge *arteriosclerose* eller *åreforkalkning, parese* eller *lammelse, hovedpine* eller *cefalalgi, anæstesi* eller *bedøvelse*?

Vi valgte den indgang, der ville være nærliggende for målgruppen; men vi har ikke haft målgruppen siddende i en glasklokke; vi måtte skønne. Og vi skønnede ikke ud fra fundamentalistiske overvejelser om, at den dansksprogede betegnelse bør vælges, ej heller har vi været følgagtige over for eksperterne, hvis de pegede på en blind indgang. Vi har

ønsket at give læserne svar med det udgangspunkt de har - uden at stille os bedrevidende an ved indgangen.

I de tilfælde, hvor vi har valgt den fremmedsproglige indgang, skyldes det, at den står stærkt, eller at dagligsproget ikke har noget bedre alternativ. Vi har valgt *prostata*, ikke *blærehalskirtel*, *anoreksi* (*anorexia nervosa*), ikke (*nervøs*) *spisevægring*, *mononukleose*, ikke *kirtelfeber* osv. - men naturligvis har vi ledt læsere med andre opslagsforventninger den rette vej - med en henvisning.

Stednavne

Geografer kunne også have problemer med at træffe valg. Også her fulgte vi gængs praksis. Syd for den nuværende danske grænse er der en del stednavne med dansk tradition. Den har vi fulgt i tilfælde som *Slesvig*, *Flensborg*, *Slien* m.fl. Men i stedet for *Frederiksstad* valgte vi *Friedrichstadt*, for den tyske form står stærkere i det dansksprogede område som helhed. På samme måde kalder vi *Roma* for *Rom*, *Praha* for *Prag*, *Athenai* for *Athen* og *Lisboa* for *Lissabon*. Men grænsetilfælde slipper man ikke for. *Firenze* har (i hvert fald for en periode) fortrængt *Florens*, *Napoli* har udkonkurreret *Neapel* (undtagen i talemåden 'Se Neapel og dø') - men har *Venezia* sejret over *Venedig*? Vi tror i hvert fald, at den italienske form er på vej til det.

Bruxelles findes også i varianten *Bryssel*; vi har valgt den fransksprogede indgang, fordi den ser ud til at fortrænge den anden, og *Skt. Petersborg* har placeret *Leningrad* i en historisk niche; så vi har valgt *Skt. Petersborg*.

Nogle geografilærere kæmper en heroisk kamp mod sejlivede danske sprogvaner for at få eleverne til at sige *Nederland* i stedet for *Holland*. *Holland*, siger de, er blot en del af *Nederland*, en provins. Og de sætter trumf på ved at sige, at vi jo heller ikke ville finde det rimeligt, hvis vort land blev opkaldt efter en enkelt region, Fyn fx.

Nederland svarer bedst til landets officielle betegnelse. Slår man i telefonbogen op for at finde Hollands ambassade, henvises man til *Nederlandenes ambassade* - *Nederlandene* i flertal. Men for mange danske er *Nederlandene* en betegnelse, der dækker mere end ét land. Vi har valgt *Holland* som opslagsform, fordi dén betegnelse står langt stærkest i dansk sprogbrug; også radio og tv anvender *Holland*.

De betegnelser, der bruges lokalt, kan ikke uden videre siges at være rigtigere end dem, der bruges andre steder. *København* er den korrekte danske form, men ingen skal hævde, at det er ukorrekt at bruge betegnelser som *Copenhagen*, *Copenhague* osv. i andre sprog. Tyskerne kan heller ikke hævde, at *Deutschland* er den korrekte form i andre sprog end tysk. Vi har lov at bruge betegnelsen *Tyskland*, englænderne betegnelsen *Germany* og franskmændene betegnelsen *Allemagne*.

Alle disse valg gøres yderligere uproblematisk derved, at vi på pladsen umiddelbart efter opslagsformen har valgt at meddele stednavnernes lokale betegnelse, hvor denne ikke falder sammen med den danske.

Naturvidenskaberne

Inden for naturvidenskaberne har der også skullet træffes mange valg. Den internationale form er anvendt, medmindre der er tradition for en dansk form i dagligsproget. Derfor skriver vi henholdsvis *cadmium*, *caesium* og *ethanol* - og *jod*, *klor* og *fosfor*. Det er hovedprincippet, som kan fraviges, hvor artiklens publikum er entydigt skolet i den faglige tradition, ligesom reglerne kan suspenderes i særlige udtryk og sammensætninger. Vi skriver således *hydrogen* (brint), *carbon* (kulstof), *oxygen* (ilt), men alligevel *brintbombe*, *kulstof 14-metoden* og *iltmaske*.

Retstavning

Retskrivningsordbogen 1986 var i almindelighed rettesnor for alle forfattere. Men af praktiske grunde måtte der foretages en række valg mellem de forskellige valgfri former, så læseren ikke distraheredes af, at der snart stod *resurse*, snart *ressource*, snart *bagerst*, snart *bagest* osv. Sammen med Erik Hansen, formand for Dansk Sprognævn, og Ebba Hjorth, leder af Den Danske Ordbog, udgjorde jeg en øksehugskomité, som udpegede flere hundrede valgfri former som dem, der skulle følges.

Alle forfattere fik tilsendt en lille handy tryksag *Skriv regelret*, som angav principperne for udarbejdelse af artikler, herunder vejledning om brug af forkortelser. I første fase udsendte vi også Paul Hammerichs efterladte manuskript med staldfiduser til læseligt sprog. Poul Holck illustrerede, og jeg navngav den lille bog i forfatterens ånd *Skriv, slet og ret*.

Nogle faglige miljøer holder sig ikke tilbage fra at forgribe sig på dagligsprogets stavekonventioner. Ornitologer ønsker at stave visse fuglenavne på en ikke-autoriseret måde: *Stillids* skal staves *stillits*, synes de, *edderfugl* skal staves med ét *d* osv. I fagkredse har man ligeledes ønsket at stave *Muhammed* med *a*: *Muhammad*. En del geologer ønsker at særskrive elementer i sammensatte ord: *Vejle fjord Formationen* - idet de oven i købet skriver andetleddet med stort, en sprogbrug som også visse lægelige skribenter har ønsket at betjene sig af - uden tvivl efter engelsk mønster. Hvor man i dagligsproget taler om *mongolisme*, kan læger tale om patienter med *Down's syndrom*; det kan vi følge dem i -- men vi vil ikke gengive det *Down's Syndromet*. Det er et brud på dansk praksis. Og vi har heller ikke fulgt vores fortræffelige konsulent i tekstiler, der med en lidenskab camoufleret af stor forsigtighed forespurgte, om *tekstil(er)* af hensyn til fagmiljøets traditioner ikke kunne staves *textiler*. Svaret var nej. Samme svar gav vi den sympatiske zoolog, der med venlig indstændighed påpegede det ønskelige i, at vi ikke som Retskrivningsordbogen skulle skrive *orangutang*, men vælge den eneste fornuftige gengivelse *orangutan*. Hvis encyklopædien gav efter for særsproglige traditioner, ville læserne alt for ofte gå forgæves.

Udtale

Encyklopædiens lydskrift har givet anledning til mange kommentarer, ikke fordi redaktionen har valgt *Danias Lydskrift*, men fordi adskillige fagfolk har været utilfredse med den norm, værket sætter op for gengivelsen af visse fremmedord. Princippet er nemlig at angive den udtale, som i det *danske* sprogsamfund nyder størst udbredelse i standardsproget, og kun at oplyse om udtaleforhold, hvor der er udbredt usikkerhed. Det er

imidlertid ikke fastsættelsen af rigsmålsnormen, der har fremkaldt kritik, men selve dette undertiden at anføre en dansk udtaleform, som ikke er i overensstemmelse med udtalen i det långivende sprog. Således har vi fx tilladt os at afvige fra fransk i gengivelsen af Bilmærket *Citroën*, som har en dansk pseudofransk udtale på "-æng", klart forskellig fra den franske form uden nasalvokal (rimende på *ven*). Og vi kunne ikke drømme om alene at gengive den franske udtale af *Beaujolais* eller *Béarnaise*. Om *Brut* oplyses både den danske og den franske udtale, hvad der har irriteret mangan frankofil. På samme måde oplyses både den gængse danske og den amerikanske udtale af Truman *Capote*, til ærgrelse for en hel del amerikanskkyndige litterater.

Kendte komponister som *Mozart*, *Bach*, *Haydn*, *Brahms*, *Schubert* og *Beethoven* har i århundreder haft en dansk udtale, som er klart forskellig fra den tyske. Der er bl.a. stød i *Mozart* og *Schubert* (rimer på *Hubert*) og ofte i *Beethoven*, og *Bach* ender på *g* i dansk standardudtale. Det virker unaturligt at bruge tyske udtaleformer. Fremmede stednavne har på samme måde dansk udtale, når de hyppigt har været anvendt. Vi har veletablerede danske udtaleformer af *Wien*, *Berlin* og *Paris*. Kun en krukke vælger den franske udtale af *Paris* og den britiske udtale af *London*. De danske udtaleformer er så selvfølgelig i disse tilfælde, at encyklopædien ikke engang behøver anføre dem.

Til gengæld beholder sjældnere navne ofte deres fremmedsproglige form. Det hedder *Le Havre* på fransk, ikke noget andet, ligesom vi siger *Southampton*, på engelsk, så godt vi nu kan. Og den tyske by *Regensburg* har kun en tysk udtale.

Men den danske ydmyghed over for fremmede sprog viser sig ikke kun på udtalesiden. Mange accepterer ikke, at ord fra andre sprog får deres danske staveform. Det danske ord *Rom* anses for at være mindre korrekt end det italienske *Roma*, og de tyskinspirerede navne *Venedig* og *Neapel* har som nævnt tabt terræn til *Venezia* og *Napoli*, sådan som *Mailand* for *Milano* gjorde det for hundrede år siden.

Danskerne har samme ret som andre til at følge konventionerne i deres sprog, også når sprogformen kommer på tværs af forholdene i det långivende sprog. Encyklopædien skal afspejle de rådende sprogforhold i Danmark og kan ikke påtage sig at være udtaleordbog for alverdens sprog.

Alverdens sprog

Men vi har skrevet om alverdens sprog. Man kunne på basis af encyklopædiens tekster udgive et tobindsværk med ret omhyggelige beskrivelser af sprogene i verden - og måske gør vi det! Men indtil videre kan man glæde sig over, at der aldrig før har været skrevet så indgående om så mange sprog på dansk. De første artikler skrev jeg selv - som prøveartikler til drøftelse af fremstillingsform og niveau, dels i encyklopædiens videnskabelige råd, dels i den nytiltrådte redaktion. Jeg skrev om *norsk sprog*, om *nynorsk* og om *Ivar Aasen*. Men i øvrigt har jeg prøvet at styre min lyst til at skrive, uden dog at afholde mig fra det.

For sproget er den røde tråd i mit arbejdsliv, hvad enten det har drejet sig om forskning og undervisning på Københavns Universitet og Danmarks Lærerhøjskole, om ord, opsat

alfabetisk i ordbøger og leksika, om udveksling af ord og tekster i aviser, elektroniske medier og bøger, eller om normerings- og korrekthedsdrøftelser i Dansk Sprognævn. Men undertiden har jeg haft de største oplevelser mellem linjerne, når sprog er blevet til litteratur. Det står der også en del om i encyklopædien!

Jørn Lund (f. 1946) er professor, chefredaktør for Den Store Danske Encyklopædi, direktør i Gyldendals Forlag, medlem af Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Bøger

"Vejledning i retskrivning af vejnavne"

Denne illustrerede vejledning udkom i februar 2001, et lysegrønt hefte. Den ene af dets tre forfattere er fra Institut for Navneforskning, Københavns Universitet, de to andre fra Dansk Sprognævn.

Skrivemåden af gadenavne findes der noget om i årsberetninger fra Sprognævnet. I beretningen for finansåret 1955/56, s. 8, refereres et svar til stadsingeniøren i Århus om stavemåden for gadenavne, mest om de skal i ét eller flere ord. Og i beretningen for 1964/65 er der gengivet et udførligt svar med anbefalede regler netop for sammenskrivning og særskrivning af gadenavne.

I begge disse årsberetninger tales der altså om *gadenavne*, selvom også navne på *-vej*, *-stræde*, *-sti* osv. er mellem eksemplerne. Det største værk på dette emneområde, fra 1970, hedder Dansk Gadenavneskik. Men engang i 1978 blev *Gadenavneudvalget* (på Københavns Rådhus) til *Vejnavnenævnet*. Så der er måske ikke grund til at undre sig over at den nye vejledning bruger ordet *vejnavne*, ikke *gadenavne*.

Det som fylder mest i den, er spørgsmålet om navnet skal i ét eller flere ord. Her nævner den at når det andet led i navnet er *plads*, *torv*, *have* mfl., skal navnet i to ord, således *Larsens Plads*, *Store Torv*, *Vesterbros Torv* osv., men her er det godt at heftet nævner et par undtagelser som ikke var med i Sprognævnets årsberetning for 1964/65, nemlig de traditionelle skrivemåder *Akseltorv* (og *Axeltorv*), *Gammeltorv*, *Nytorv* (foruden *Gråbrødretorv*).

Selvfølgelig nævner heftet også de mange navne som begynder med et fornavn, altså *Niels Juels Gade*, *Peter Bangs Vej* osv., eller et eller flere forkortede navne, fx *H.C. Andersens Gade*, *I.H. Mundts Vej*: de skal være i (mindst) tre ord. Skrivemåder som "Niels Juelsgade" og "I.H. Mundtsvej" er jo urimelige fordi hverken gaden eller vejen selv har et fornavn eller forbogstaver, men kun personen. Hvad der gælder fornavne og forbogstaver, gælder naturligvis også titler som *dronning* og *prins*, fx *Prins Buris Vej*. Sekretæren i Gadenavneudvalget på Københavns Rådhus begrundede i sin tid hvorfor skrivemåden "Prins Burisvej" er udelukket, med at der ikke er noget prinseligt ved den vej (men kun ved

personen)!

Vejledningen nævner et par andre tilfælde hvor et vejnavn skal i tre ord, men hvor man kunne være fristet til at skrive i to, fx *Store Mølle Vej* (nemlig den på Amager). Den er ikke en Møllevej som er stor, men har navn efter ejendommen Store Mølle. Omvendt er der et vejnavn som mange tror skal i to ord, men som skal i ét: *Amagerfælledvej*. Det er nemlig ikke en Fælledvej som er på Amager (en vej på Nørrebro i København hedder *Fælledvej*), men en vej ved Amager Fælled (derfor er det et spørgsmål om ikke skrivemåden "Storemøllevej" var bedre end *Store Mølle Vej*). Noget lignende gælder *Vesterfælledvej*.

Et lille afsnit i vejledningen kaldes *Stavning*, og dér står at vejnavne som hovedregel staves i samsvar med Retskrivningsordbogen. Vejledningen nævner dog en undtagelse: *Sverrigsgade* i København. Retskrivningsordbogen har *Sverige*, men gaden har haft sit navn siden 1901, og dengang gav den officielle retskrivningsordbog valgfrihed mellem de to skrivemåder af landets navn.

Her har man altså respekteret traditionen. Det har man i København også i en række andre gadenavne hvis første led er et udenlandsk stednavn, således navne på steder i Sverige: *Herjedalgade* (på svensk *Härjedalen*), *Jemtelandsgade* (*Jämtland*), *Uplandsgade* (*Uppland*) og *Upsalagade* (*Uppsala*). Noget lignende gælder et par københavnske gadenavne med et navn på et sted i Tyskland som første led: *Lyneborggade* (*Lüneburg*), *Meklenborggade* (*Mecklenburg*) og *Nyrnberggade* (*Nürnberg*).

Et meget lille stavningsspørgsmål behandles også i vejledningen: genitiv (ejefald) af efternavne på -s som er en del af et vejnavn. Officielle skrivemåder er fx *Georg Brandes Plads*, *L.I. Brandes Allé* og *Dalgas Avenue*. Men vejledningen råder til at bruge apostrof, fx *Georg Brandes' Plads*, for de som ikke kender efternavne som *Brandes* og *Dalgas*, kan jo tro at personen hedder "Brande" og "Dalga" (tænk på *Hostrups Have*, *Tietgens Plads* osv.).

Selvfølgelig har vejledningen ikke kunnet undgå at have lidt om bogstavet å kontra dobbelt-a. Den nævner at når et personnavn indgår i et vejnavn, skal dobbelt-a bevares, fx *Jeppe Aakjærs Vej* og *Søren Kierkegaards Plads*. Her er der således tale om navne på personer, ikke navne på steder. Når derfor fx *Nygårdsvej* og *Vestergårdsvej* (begge i København) er med å, er det fordi de er opkaldt efter ejendomme, ikke efter personer.

Et morsomt spørgsmål om dialekter i vejnavne er tangeret i forbindelse med et foto fra Sønderjylland af et skilt: *Æ Stajsvej* (dvs. Stadsvejen). Vejledningen nævner ikke andre eksempler, men Postadressebog 1992 (der findes vistnok ikke nogen nyere), s. 531, giver fire andre eksempler: *Æ Gammel Havn* (i Hvide Sande), *Æ Skovbryn* (i Hejlsminde), *Æ Stoksti* (i Jejsing) og *Æ Towt* (på Mandø).

Alt i alt er vejledningen en god og grundig hjælp for kommunerne når nye gader, veje osv. skal have navn (eller når eksisterende vejnavne ønskes ændret).

Der er dog ét spørgsmål som kommunerne ikke får svar på i vejledningen, og som Sprognævnet ofte har fået stillet, men det er også meget svært at give, især hvis svaret skal være kort (og det ønsker nok de fleste). Det er om fuge- eller binde-s. Hvorfor fx

Teglård- stræde uden noget -s- før *-stræde*, når der er -s- i *Vingårdsstræde*? Og hvorfor har *Herjedalgade* ikke -s- efter *-dal-*, når *Arendalsgade*, *Lærdalsgade* og *Grøndalsvej* (foruden *Jostedalsbræen!*) har? Spørgsmålene om -s- i vejnavne er behandlet i Bent Jørgensen: *Dansk Gadenavneskik* (1970), s. 163-74, men at komprimere de 12 sider til fx én side er nok umuligt!

Arne Hamburger

Bent Jørgensen, Birgitte Brinkmann Thomasen og Anita Mai Ågerup: *Vejledning i retskrivning af vejnavne*, 2001, 15 sider, 20 kr. + porto (købes hos Dansk Sprognævn); Dansk Sprognævns skrifter [29]

Arne Hamburger (f. 1921) er tidligere seniorforsker i Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Engelsk i dansk

"Det danske sprogs status i 1990'erne"

Nordisk Ministerråds Sprogpolitiske Referencegruppe valgte i anledning af Det Europæiske Sprogår i 2001 at arbejde med de nordiske sprog skulle resultere i en kortlægning af de sprogpolitiske initiativer i årtiet 1990-2000 og en kortlægning af forekomsten og udbredelsen af domænetab. Den Sprogpolitiske Referencegruppe beskrev opgaven og udpegede en person i hvert land til at udføre opgaven. I Danmark blev det seniorforsker i Dansk Sprognævn Pia Jarvad.

Dansk Sprognævn har nu udgivet den danske rapport i sin skriftserie. I rapporten beskrives hvordan det engelske sprog er blevet et internationalt hjælpesprog, og hvilken status det danske sprog har i en tid som præges både af globalisering og af behov for dyrkelse af lokale særpræg.

Rapporten dokumenterer hvor gode (eller dårlige?) danskerne er til dansk og til fremmedsprog. Desuden samler den de relativt få love, regler og forskrifter som fastlægger det danske sprogs status, og som udpeger det rigtige eller korrekte sprog. Endvidere er de forskellige former for tiltag som aktivt søger at "fremme, styrke og værne et sprog" beskrevet.

I rapporten gennemgås dansk sprog med hensyn til domænetab. Domænetab er det fænomen at et sprog holder op med at blive brugt inden for bestemte områder fordi der fortrinsvis anvendes et fremmedsprog. Det er her der er en risiko for at dansk på længere sigt henvises til en skyggetilværelse i yderområderne af samfundet. De undersøgte hovedområder er skole og uddannelse, videnskabens sprog, næringslivets sprog, administrationsprog og EU, kulturens sprog og sproget i forbrugslivet og privatlivet.

Her er nogle af konklusionerne:

Globalt set er der to tendenser der gør sig gældende i dag: internationalisering og lokalisering, og de gælder ligefuldt for det danske samfund. Der er et internationalt krav om at vi som danskere skal beherske andre sprog eller i det mindste det internationale hjælpesprog engelsk, og samtidig er der behov for at styrke vores lokale særpræg, at dykke ned i det nære samfund, i vores region eller nation ved at styrke nationalsproget, der opleves som en af de vigtige fællesnævnerne for kulturen.

Men danskerne har stigende problemer med at læse (og dermed også at skrive): antallet af danskere med læseproblemer er fordoblet siden 1991, og det er stadig voksende. En undersøgelse har vist at omkring 1 mio. danskere har svært ved at læse, og at danskerne i virkeligheden ikke er så gode til engelsk, eller for den sags skyld til andre fremmedsprog, så et stadig mere dominerende engelsk kan give reelle problemer for den store gruppe af engelsksvage.

Det sproglige klima og den sprogpoltiske debat har i slutningen af 1990'erne givet anledning til en noget diffus debat med synspunkter på både stort og småt. Mest positivt overraskende er det at der har været så mange initiativer på det sprogpoltiske område, offentlige så vel som private, og skal man tage varsel af disse sprogpoltiske initiativer, så er der fremtid i dansk sprog.

I skolen fokuseres mere og mere på engelsk alene, og det er blevet sagt at Danmark kun vil få andenhåndskontakt til rige kulturtraditioner som den tyske, franske, spanske og russiske og derfor kun vil få andenhåndsføling med store og væsentlige europæiske og latinamerikanske markeder.

Videnskabens sprog er i dag engelsk, og det understøttes af et øget pres for at især naturvidenskabelige forskere publicerer deres arbejder i internationale grundvidenskabelige tidsskrifter.

Der er et øget krav om at bruge engelsk som concernsprog i danske virksomheder, men indtil videre er det normale at tale dansk indbyrdes. En stadig større del af den skriftlige kommunikation foregår dog på engelsk.

Danske politikere og embedsmænd benytter både dansk og andre sprog i deres arbejde i EU, men dansk er vigende i praksis.

På det kulturelle område er det uomtvisteligt at vi udsætter os selv for stadig mere global massekultur via tv-serier, tv-kanaler som MTV, udenlandske film osv. Top-ti-undersøgelser viser dog at danskerne foretrækker danske programmer. De engelsksprogede tilbud i tv er forsynet med undertekster som mange gange ikke er for godt gennemarbejdede.

Nettet er i sit væsen internationalt og grænseoverskridende, og det fælles internetsprog er engelsk. Omkring halvdelen af danskerne har adgang til internettet hjemmefra.

Inden for forbruger- og borgerbeskyttelse er der en række sprogkrav som hovedsageligt peger på dansk som det sprog der skal benyttes i kontakten med borgerne. Tekster som henvender sig til borgerne, og som skal deklarere eller oplyse om en vare, bør i særlig grad være affattede i et godt dansk sprog.

I privatlivet er dansk det foretrukne sprog. I fritiden dygtiggør man sig i fremmedsprog, og fordelingen af sprogene afspejler danskernes foretrukne feriemål sydpå. I ungdomskulturen står det engelske sprog særlig stærkt. Brugen af engelsk blandt unge i subkulturer som computer, dødsmetalmusik, hiphopdans er identitetsskabende, og engelsk repræsenterer de unges kulturelle værdier.

Pia Jarvad

Pia Jarvad: Det danske sprogs status i 1990'erne med særligt henblik på domænetab.
Dansk Sprognævns skrifter 32, Dansk Sprognævn 2001. 170 sider. Pris: 100 kr. + porto.
Købes hos Dansk Sprognævn.

Pia Jarvad (f. 1946) er seniorforsker ved Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)
